

Azerbaycan ve Türkiye’deki Tuz Mağaralarının Sağlık Turizmi Açısından Değerlendirilmesi

Murad Alpaslan Kasalak¹ Vusal Bahiyev²

¹Rekreasyon Yönetimi Bölümü, Turizm Fakültesi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, Türkiye

² Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik ABD Akdeniz Üniversitesi, Antalya, Türkiye

muradkasalak@akdeniz.edu.tr

Özet

Sağlık turizmi insanların sürekli ikamet ettiği yerlerin dışına seyahat ederek tedavi olma maksadı sonucunda meydana gelen bir alternatif turizm türüdür. Yalnızca sağlığını yitirmiş insanlar değil, aynı zamanda sağlığını korumaya ve geliştirmeye çalışan insanlar da sağlık turizminden faydalanmaktadır. Kaybolan sağlığına yeniden kavuşmak veya sağlığını uzun süre önlemek için meydana gelen sağlık turizmi, kişilerin turistik amaçlı seyahatlara yönelmesini sağlayan nedenlerden biridir. Sağlık turizmi kısaca tedavi amaçlı gerçekleştirilen seyahatlar şeklinde özetlenebilir.

Günümüzde tuz mağaraları sağlık turizmi içerisinde kullanılan terapi dallarından biridir. Bu çalışmada sağlık turizmi açısından tuz mağaralarının önemini açıklamak ve Azerbaycan’ın Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti’nde bulunan Nahçıvan Tuz Dağı ve Tuzdağ Oteli örnekleminin özelliklerini de dikkate alınarak Türkiye’deki Tuz Mağaralarının turizm ve terapi amaçlı kullanımını değerlendirmek amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Turizmi, Tuz Mağaraları, Azerbaycan, Türkiye

Evaluation of Health Tourism of Azerbaijan and Turkey Salt Caves

Abstract

Health tourism is a type of alternative tourism that occurs as a result of traveling outside the places where people constantly reside and to be treated. Not only people who have lost their health, but also people who are trying to protect and improve their health benefit from health tourism. Health tourism, which occurs in order to regain their lost health or to prevent their health for a long time, is one of the reasons why people tend to travel for touristic purposes. Health tourism can be summarized briefly as travels for treatment purposes.

Salt caves are one of the therapy branches used in health tourism today. This study aimed to describe the importance of health tourism in terms of salt caves and evaluate the use of Azerbaijan's Nakhichevan Nakhichevan in the Autonomous Republic Salt Mountain and Tuzdağ Hotel samples of salt around in Turkey by taking into consideration the characteristics of tourism and therapeutic purposes.

Keywords: Health Tourism, Salt Caves, Azerbaijan, Turkey

1. Giriş

Sanayileşme ve şehirleşmenin getirmiş olduğu olumsuz etkiler insanları bu yönde etkilemekte ve onlarda bir takım rahatsızlıklara neden olmaktadır. Sinir, dolaşım, solunum, sindirim ve benzeri hastalıkların oluşması insanlarda iş gücü performansının düşmesine neden olmaktadır. Sağlığın korunması ve verimliliğin artırılması amacıyla insanlara sağlık turizmine yönelmesi tavsiye

edilir. Toplumun sağlık sorunlarının çözülmesi ve yaşam kalitesinin artırılması için oluşturulan hizmetler sağlık turizmi olarak karşımıza çıkmış bulunmaktadır (Yardan ve ark, 2014). Sağlık turizmi açısından kullanılabilir potansiyel kaynaklardan biriside tuz mağaralarıdır.

Tuz mağaralarının anti mikrobiyal ve antiseptik olması onun en önemli özelliğidir ve ayrıca tüm akciğer hastalıklarına da iyi gelmektedir. Bugün artık tuz tedavileri sadece mağaralarda değil tuz odaları veya tuz terapi merkezlerinde de uygulanmaktadır. Tuz terapisi, astım, bronşit, zatürre, hırıltı, öksürük, nezle, KOAH, solunum yolu enfeksiyonları, cilt hastalıkları, sinüzit ve uyku bozuklukları hastalarına karşı iyi gelmektedir. Sağlıklı insanlar da tuz terapisi kullanarak daha güçlü bir bağışıklık sistemine sahip olabilmektedirler (Anonim, 2018a). Son yıllarda yapılan araştırmalar sonucu dünya nüfusunun % 4-10'u astım hastasıdır, çocuklar arasında bu rakam ise % 10-15 arasındadır. Astım, dış ortamda bulunan sigara dumanı, hava değişimi ve çeşitli alerjenlere karşı bronşların daralması ile ortaya çıkan kronik bir akciğer hastalığıdır. Bugün astım hastalarına karşı uygulanan en iyi ön koruma metodu speleoterapi yöntemidir (Halilova ve ark, 2008).

Bu nedenle çalışmamızda öncelikle sağlık turizmi ve sağlık turizmi içerisinde yer alan speleoterapinin önemini vurgulamak, ve bölgemiz açısından iyi bir örnek olan Azerbaycan Nahçıvan'daki Tuz dağı ve Tuz Oteli örnekleminde ülkemizdeki tuz mağaralarını terapi amaçlı değerlendirmek amaçlanmıştır.

2. Sağlık Turizmi ve Tuz Mağaralarının Önemi

Sağlık turizmi insanların ikamet ettiği alanın dışına seyahat ederek tedavi olma maksadı sonucunda meydana gelen bir alternatif turizm türüdür. Yalnızca sağlığını yitirmiş insanlar değil, sağlığını korumaya ve geliştirmeye çalışan insanlar da sağlık turizminin hedef kitlesi arasındadır (Aydın, 2012). Kaybolan sağlığına yeniden kavuşmak veya uzun süre önlemek için meydana gelen sağlık turizmi, kişilerin turistik amaçlı seyahatlara yönelmesini sağlayan nedenlerden biridir. Sağlık turizmini özetlersek tedavi amaçlı gerçekleştirilen seyahatlardır (Özsarı ve Karatana, 2013; Öztürk ve Bayat, 2014).

Sağlık turizmini 3 ana başlık altında incelemek mümkündür.

1. Sağlıklı yaşam turizmi (spa-wellness, yaşlı ve engelli turizmi),
2. Medikal (tıbbi) turizmi,
3. Termal turizmdir.

Yaşlı ve engelli kişilerin ihtiyaçlarının giderilebilmesi için yaptığı seyahatlar sonucu ortaya çıkan sağlık turizmi çeşitlidir. 60 ve üzeri yaş grubu (yaşlı) 2010 yılı verilerine göre dünya nüfusunun toplam % 24'ünü oluşturmuştur. Avrupa'da bu rakam 110 milyona ulaşmıştır. Bu grup insanların ilgisini güzel doğası ve sıcak havası olan ülkeler çekmektedir. Ayrıca, dünya genelinde 500 milyondan fazla engelli birey bulunmaktadır. Yaşlı ve engelli kişilere çeşitli hizmetler sunulabilmesi için bakım evleri, rekreasyon alanları ve klinik oteller kurulmuştur (Toprak ve ark, 2014).

Medikal turizm birtakım tıbbi müdahalelere gerek duyulduğu veya potansiyel hastalıklardan korunmak maksadıyla yapılan seyahatlardır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik ve refah seviyesinin yüksek olması sağlık hizmetleri harcamalarının masraflı olmasına yol açmaktadır. Sosyal güvenlik kurumlarının bu masrafları karşılamakta güçlük çektiği ülke vatandaşları başka ülkelere giderek aynı hizmetleri daha uygun fiyata alabilmektedirler. Bir ABD vatandaşının öz ülkesinde aldığı medikal hizmeti Brezilya'da % 25-40, Tayvanda'da % 40-55, Türkiye'de % 50-65, Malezya'da % 65-80, Hindistan'da % 65-90 oranında daha ucuza alabilmektedir. ABD'de karaciğer nakli fiyatı 300 bin dolarken Tayvan'da bu rakam 90 bin dolar civarındadır. Tüp bebek tedavisinin ABD fiyatı 15 bin dolarken Türkiye'de bu rakam 3 bin dolardır. Giderek artan bir eğilim gösteren medikal turizm, 2010 yılı verilerine göre dünyada yaklaşık 10 milyon insan bu amaçla seyahat etmekte ve yaklaşık 35 milyar dolarlık bir pazara ulaşmıştır (Daştan, 2014).

Sağlık turizminin önemli bir parçası olarak bilinen termal turizm, doğal bir şekilde belli bir sıcaklıkta yerin yüzeyine çıkan ve faydalı mineralleri içinde bulunduran şifalı suyun bulunduğu bölgenin iklim koşullarında meydana gelen bir turizm türüdür (Erdoğan ve Aklanoğlu, 2008).Günümüz dünyasında Türkiye de dahil bir çok ülkelerde tradisyonel ve deneysel termal tedavi uygulanırken, Almanya, Fransa, İtalya, İsrail ve Japonya gibi ülkeler yüksek kalite standartlarına uygun biçimde tedavi gerçekleştirmektedirler. Sadece Almanyada 263 resmi belgeli termal tesis ve 750.000'e ulaşan yatak kapasitesi bulunmaktadır. Yılda takribi 12 milyon kürist ağırlamakla 30 milyar dolar gelir sağlanmaktadır. Fransa 104, Macaristan 120, İspanya'da 128 termal tesis bulunurken, İtalyada termal tesis sayısı 360'dır ve yıllık ağırlanan kürist sayısı 600.000'dir. Rusya, Baltık ülkeleri, Bulgaristan, Tunus ve Fas'ta da mühim kaplıcalar bulunmaktadır. ABD'nin termal turizmi Avrupaya göre daha gençtir ve burda kür tedavileriyle beraber insanların dinç ve sağlıklı kalması için de merkezler faaliyet göstermektedir (Bucak ve Özkaya, 2013).

Sağlık turizmi açısından önemli bir terapi alanı olarakta görünen tuz terapisi (Speleoterapi)'nin astım, bronşit, zatürre, hırıltı, öksürük, nezle, KOAH, solunum yolu enfeksiyonları, cilt hastalıkları, sinüzit ve uyku bozuklukları hastalarına iyi geldiği görülmekte ve önemi artmaktadır. Tuz mağaralarında geçirilen süre boyunca tuz mikro parçacıkları akciğer ve bronşlara ulaşır ve alt ve üst solunum yollarındaki tüm hava yolu geçitlerini temizler. Tuz terapileri sadece solunum ve astım hastalıklarını gidermez, aynı zamanda egzama, akne, sedef hastalığı gibi deri hastalıklarına da iyi gelmektedir. Stres, baş ağrısı, depresyon gibi rahatsızlıkları giderip enerji ve zihinsel uyanıklık hissini vermektedir.

Speleoterapinin tarihi, antik çağlara kadar uzanmaktadır. Tuz mağaraları ilk kez M.Ö IV-V yüzyıllarda Yunanistan'da din adamlarının dikkatini çekmiştir. Mağaralarda olmanın bir sonucu olarak nefes almadaki gelişmeler de, Roma ve Ortaçağ dönemlerinde madenciler tarafından fark edilmiştir. İlyüzyılda yazılan antik Hint şiiri "Ramayama"da hava soluduktan sonra mucizevi bir şekilde kuvvetlerini hızla geri alan ve düşmanlarını devirmeyi başarmış bir tuz mağarasına sığınan bitkin askerleri anlatmıştır. 1843 yılında Polonyalı bir hekim olan Dr. Boczkowski, ilk olarak madencilerin akciğer hastalıklarından muzdarip belirtmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında, bir Alman doktor olan Hermann Spannagel tarafından, bir mağarada ağır bombalamadan kaçmak için saklanan hastalarının sağlığındaki gelişmeleri fark eden bir gözlem yapmıştır. Bu süre zarfında bronşiyal astımı olan hastalarda solunum sorunları daha pürüzsüz bir hale gelmiştir. Bu güne kadar Almanya'daki bu mağara solunum yolu hastalıklarının tıbbi tedavisi için kullanılmaya devam etmiş ve hasta çalışmaları sayesinde Dr. Spannagel ve Dr. H.Kesler modern Speleoterapinin'nin temelini geliştirmişler (Anonim, 2018f).

Romanya'da 30 hasta (19 Astım, 11 Kronik Bronşit) ile yapılan bir klinik çalışmada bir yıllık bir süre boyunca bir speleoterapi tedavisi ardından boğaz ağrısı, burun tıkanıklığı, horlama, öksürük, balgam salgılanması, burun iltihabı ve semptomatik ilaç alımını önemli ölçüde azaltmıştır. Ayrıca, balgam çıkarma, koku duyu düzelme (koku, tat), uyku kalitesi, sabah halsizliği ve genel klinik durum açısından anlamlı bir iyileşme olduğu gösterilmiştir (Anonim, 2018c).

Tuz madenlerinde yapılan tedaviler İtalya, Macaristan, Polonya, Almanya, Ukrayna, Romanya ve diğer ülkelerde yapılmaktadır. Tuz mağaraları ortamında ilk tedavi 1871 yılında İtalya'nın Floransa yakınlarındaki Toskana bölgesinde Monsumman yerleşim bölgesinde istalaktit ve diktilli mağaralarda romatizmal poliartritli hastalarda gerçekleştirilmiştir. 1968 yılında Polonya'nın Krakov şehrinde, 1972 yılında Ukrayna'nın Ujgorod şehrinin Solotvino kasabasında, 1979 yılında ise Azerbaycan'ın Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde tuz mağaraları tedavi merkezleri faaliyete başlamıştır (Anonim, 2018d).

3. Azerbaycan Ve Türkiye'de Yer Alan Tuz Mağaraları

Solunum yolu hastalıklarının tedavisinde büyük önem taşıyan tuz mağaraları özellikle de astım hastalığının tedavisinde paha biçilemezdir. Ülkemize kültürel ve konum olarak yakınlığı ile birlikte ülkemizdeki tuz mağaralarına benzerliği ve speleoterapi açısından otel olarak aktif bir şekilde kullanılması nedeniyle Azerbaycan'ın Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde yer alan Tuz Dağı ve Tuzdağ oteli önemli bir örnek olarak öne çıkmaktadır. Bu otel model alınarak

ülkemizdeki Tuz Mağralarına yönelik terapi amaçlı bir dizayn çalışması yapmak ülke turizmi açısından önem arz etmektedir.

3.1.Nahçıvan Tuz Mağarası ve Tuzdağ Otelı

Nahçıvan tuz mağarası Azerbaycan`nın Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti`nde bulunmaktadır. Mağara deniz seviyesinden 1173 metre yükseklikte yerleşmektedir. Şehir merkezinden 12,2 km`e uzaklıkta bulunan tuz mağarası terapi merkez olarak ilk kez 1979 yılında faaliyete başlamıştır. 110 metre derinlikte 300 metre uzunluğa sahip terapi merkezi 47 oda, 128 yatak, kafeterya, TV-salon ve kütüphaneden oluşmaktadır. 9 bölmeden oluşan merkezde ikisi erkek, ikisi kadın, bir çocuk ve eğlence bölmeleri vardır.

Kaynak: Anonim, 2018e.

Tedavi için merkeze gelen hastalar öncelikle 2-3 gün adaptasyon sürecinden geçerler. Bundan sonra akşam 18:00`la sabah 08:00`a kadar hastalar zamanlarını bu terapi merkezinde geçirirler. Yetişkinler 20-24 seans, çocuklar 14-18 seansdan geçmektedirler. Bu seanslar hastalığın mevcut durumu veya diğer fiziksel rahatsızlıklardan dolayı değişebilmektedir. Tedavi bittikten sonra yetişkin insanlarda % 65-70, çocuklarda % 80-85 oranında iyileşme olmaktadır (Anonim, 2018e).

Kaynak: Anonim, 2018e

Tuzdağ oteli Nahçıvan Havalimanına 18 km, Nahçıvan şehir merkezine 10 km, tuz dağı speleoterapi merkezine 2 km mesafededir. 2008 yılından faaliyete başlayan otel 6 kattan ve toplam 151 odadan ibarettir. 100 standart oda, 8 suit oda, 35 küçük suit oda, 1 kral dairesi ve 7

villadan oluşmaktadır. Otel odaları TV, telefon, hızlı internet, mini bar, seyf kasa ve kaliteli oda malzemeleriyle donatılmıştır. SPA ve Fitness merkezi, masaüstü oyunlar, futbol sahası, tenis kortu, basketbol oyun alanı, aquapark ve olimpik yüzme havuzu müşterilerin hizmetine sunulmuştur. Ayrıca otelde Nahçıvan şehrinin tarihiyle ilgilenen misafirler için bir tarih bölümü kurulmuştur. İsteğe bağlı olarak transfer, şehir turları ve turistik alanlara geziler de teşkil olunmaktadır (Anonim, 2018e).

Kaynak: Anonim, 2018j

3.2.Çankırı Kaya Tuzu Mağarası

Çankırı kaya tuzu mağarası Çankırı ilinin güney doğusunda Balıbağı köyü'nde yerleşmektedir. Kaya tuzu mağarası Çankırı il merkezine 20 km, başkent Ankaraya 130 km mesafededir. Kaya tuzu mağarasının Hititler zamanından bu yana kullanıldığı ön görülmektedir. 2003 yılından sonra Çankırı Kaya Tuzu madeni özelleştirilerek Çan-Kaya Kaya Tuzu İşletme A.Ş tarafından çalıştırılmaya başlanmıştır. Türkiye'nin en büyük yer altı kaya tuzu işletmesi olan kaya tuzu mağarası 2825 hektarlık ruhsat alana sahiptir. Mağarada 2005 yılından bu yana Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi öğrencileri tarafından yapılmış tuz heykellerin sergilendiği cadde vardır. Kaya tuzu mağarası speleoterapi amacıyla kullanılacak nitelikte olmasına rağmen halen maden üretimi devam etmektedir (Timur ve ark, 2014).

Hem ulaşım kolaylığı hem şehir merkezine hem de başkente yakınlığı tuz mağarası terapi merkezi için yüksek potansiyel taşımaktadır. Şehire yakınlık anlamında bir kolaylığı bulunsa da ancak ulaşım yollarının kalitesi iyi değildir. Bu kaya tuzu mağarasını turizm ve rekreasyonel amaçlı kullanıma kazandırmak için hem mağaranın içerisinde hem de mağaranın dışarısında peyzaj ve diğer (otopark, bekleme alanı, çocuk alanı, atölye) düzenlemeler yapılması öngörülmektedir. Mağaradan elde edilen tuzdan hediyelik eşyaların yapılması Çankırı için önemli fırsatlar sunmaktadır. Mağaranın çevresinde hem karstik göllerin olması hem de turizm ve rekreasyonel amaçlı kullanılabilir nitelikte olması kaya tuzu mağarası için önem arz etmektedir (Timur ve ark, 2014).

Kaynak: Anonim, 2018h

3.3.Tuzluca Kaya Tuzlasi

Tuzluca kaya tuzlasi İğdır ili'ne bağlı Tuzluca ilçesinde yerleşmektedir. Zengin tuz rezervine sahip olan bu kaya tuzlasi ayrıca İpek Yolu üzerinde yerleşmektedir ve bu özelliği ona tarihten bugüne önem kazandırmıştır. Ana ve yan galeri olmakla iki galeriden oluşmaktadır ve Türkiye genelinde kaya tuzu üretiminin % 17'si burada yapılmaktadır. Yapılan araştırmalarda yıl boyunca tuz mağaralarındaki hava sıcaklığı 12 °C , nem oranı ise % 41-42 civarındadır. Daha önceleri burası için Atatürk Hastanesi Tıp Fakültesi Araştırma Hastanesi'nden bir grup doktorun araştırma yaptığı ve Tuzluca kaya tuzlasi'nin nefes dağlığı, astım ve bronşit gibi hastalıkların tedavi edildiği bir hastane olarak kullanılmasını onaylamışlardır. Ancak bu amaçla her hangi bir girişim olmamıştır (Güner ve ark, 2000).

Kaynak: Anonim, 2018g

3.4.Nevşehir – Tuzköy Kaya Tuzu Madeni

Tuzköy kaya tuzu madeni Nevşehir'e 33 km, Gülşehir'e 14 km uzaklıkta yerleşmektedir. Eski adı Hacibektaş tuzlasi'dir. TEKEL A.Ş tarafından madenciliği yapılan tuz madeninin faaliyeti 1987 yılında durdurulmuştur. 2003 yılında özelleştirme çerçevesinde faaliyete başlayan tuz madeninde hazırda üretim yapılmamaktadır. Tuzköy kaya tuzunun kimyasal bileşimi % 35 oranında Na, % 55,77 oranında Cl, % 1,59 oranında SO4 ve diğer kimyasallardan oluşmaktadır (Özşen, 2009).

Kaynak: Anonim, 2018k.

4. Sonuç

Sonuç olarak çalışmamızda da görüldüğü üzere tuz mağaralarında yapılan tuz terapisi (speleoterapi)'nin astımdan KOAH'a ve cilt hastalıklarından stres ile başa çıkmaya kadar birçok yönden sağlık turizmi açısından önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durumu önceden sezinlemiş başta Avrupa ülkeleri olmak üzere tuz mağaralarına sahip olan bir çok ülke mağaralarını terapi merkezleri şeklinde otellere dönüştürmüş ve turizm gelirleri açısından önemli destinasyonlar oluşturmuşlardır.

Ülkemize kültürel benzerliğinin önemi ve soydaş ülkemiz olan Azerbaycan'ın Nahcivan Özerk bölgesinde yer alan Tuz Mağrası ve Tuzdağ Oteli ülkemizdeki tuz mağaralarının turizme kazandırılması ve terapi merkezleri olması açısından önemli bir örnek olmaktadır. Ancak ülkemizde yer alan Çankırı, Tuzköy ve Tuzluca Kaya Tuzu mağaraları turizm bakımından yeterli bir altyapıya sahip değildir. Her üç madende de üretiminin devam etmediği veya boş olan galerileri turizm ve rekreasyon amaçlı kullanılması yerinde olacaktır. Tuz mağaralarının turizm amaçlı kullanımı bölge ekonomisine ve istihdamına önemli katkı sağlayacak ve turizmin diğer dallarına da hareketlilik getirecektir. Öncelikle mağaralara giden ulaşım yolları sağlanmalı, çevre peyzajı yapılmalı, otopark, bekleme alanları, çocuk oyun alanları, tuzdan yapılmış hediyelik eşya dükkanları ve turistik tesisler inşa edilmelidir. İç mekanlara gelince boş galerilerin ister terapi alanları isterse de müze olarak faaliyetlerini sürdürmesi mümkündür. Mağara giriş yolları ve boş galerilerin ışıklandırılması, tuzdan heykeller ve tabloların yapılması, zemin kısmında tuz üzerine şekil vererek döşenmiş gösterilmesi, banklar koyulması gibi faaliyetler yapılarak bu tuz mağaralarının turizme kazandırılması mümkün olacaktır. Böylelikle turizm çeşitlendirilmesi sağlanarak ülkemizdeki turizm gelirlerine ek katkılar sunulacaktır.

Kaynakça

Anonim, 2018a. <http://www.yasemin.com/saglik/haber/2430409-tuz-magaralari-hangi-hastaliklara-iyi-gelir>, (erişim tarihi: 02.08.2018)

Anonim, 2018b. <http://turizm.fins.az/tibbi-turizm/911522/duzdağda-mualice-necheyedir-qiyamatlar.html>, (erişim tarihi: 04.08.2018).

Anonim, 2018c. <http://www.americanbluegreen.com/speleotherapy.html>, (erişim tarihi: 03.08.2018).

Anonim, 2018d. <http://www.duzdag.com/duzdağ-fizioterapiya-merkezi>, (erişim tarihi: 01.08.2018)

Anonim, 2018e. <http://www.duzdag.com/duzdağ-fizioterapiya-merkezi>, (erişim tarihi: 04.08.2018).

Anonim, 2018f. <https://speleotherapy.wordpress.com/history/>, (erişim tarihi: 01.08.2018).

Anonim, 2018g. <http://www.igdir.bel.tr/page.php?kat=115&altkat=109&konumid=2>, (erişim tarihi: 07.08.2018).

- Anonim, 2018h. <http://www.cankiri.gov.tr/tuz-magarasi>, (erişim tarihi: 07.08.2018).
- Anonim, 2018i. <http://www.duzdag.com/>, (erişim tarihi: 04.08.2018).
- Anonim, 2018j. <http://www.duzdag.com/qalareya>, (erişim tarihi: 07.08.2018).
- Anonim, 2018k. <http://www.tuzkoy.com/tarihce/>, (erişim tarihi: 07.08.2018).
- Aydın, O. (2012). “Türkiye’de Alternatif Bir Turizm; Sağlık Turizmi”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(23): 91-96.
- Bucak, T., Özkaya, E. (2013). “Çanakkale İlinin Termal Turizm Potansiyeli”. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2): 7-23.
- Daştan, İ. (2014). “Türkiye’de Sağlık Turizmi: Türkiye Ve Özelinde İzmir’de Sağlık Turizminin Mevcut Durum Analizi Ve Strateji Önerileri”. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(10), 143-163.
- Güner, İ., Bekdemir, Ü., Ertürk, M. ve Şimşek, O. (2000). “Tuzluca Kaya Tuzlası”. *Doğu Coğrafya Dergisi*.
- Halilova, H., Yusufov, Z. ve Ahundova, E. (2008). “Türkiye ve Azerbaycan Tuz Mağaraları ve Sağlık Üzerine Etkileri”. Atabey, E (Ed.). *Uluslararası Katılımlı Tıbbi Jeoloji Sempozyumu Kitabı*, YVGV Yayınevi, İstanbul, 125-128.
- Özsarı, S. H., Karatana, Ö. (2013). “Sağlık Turizmi Açısından Türkiye’nin Durumu”. *Kartal Eğitim ve Araştırma Hastanesi Tıp Dergisi*, 24(2): 136-144.
- Özşen, H. (2009). *Kaya Tuzuna Ait Kısa ve Uzun Dönemli Mekanik Özelliklerin Belirlenmesi ve Matematiksel Modellenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Öztürk, M., Bayat, M. (2014). “Uluslararası Turizm Hareketlerinde Sağlık Turizminin Rolü ve Kalite Çalışmalarının Önemi Bir Literatür Çalışması”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2): 135-156.
- Timur, U. P., Orhan, M. ve Aksüt, A. (2014). “Çankırı Kaya Tuzu Mağarasının ve Yakın Çevresinin Turizm ve Rekreasyonel Amaçlı Kullanımının İrdelenmesi”. *Ormanlık Dergisi*, 10 (1): 97-113.
- Toprak, L., Elsaied, H. H., Mahmood, S. A. (2014). “Turizmin Yükselen Trendi: Sağlık Turizmi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Örneği”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(50): 38-57.
- Yardan, E. D., Dikmetaş, H., Us, N. C., Yabana, B. (2014). “Türkiye ve Dünya’da Sağlık Turizmi”. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, 8: 27-42.

